

*Підгірна Н. М.,
аспірант*

Київського національного лінгвістичного університету

МІСЦЕ ЕЛІПСИСУ В ПАРАДИГМІ СИНТАКСИЧНОЇ КОМПРЕСІЇ

Анотація. У статті подано аналіз еволюції поглядів на поняття еліпсису як вияву синтаксичної компресії та окреслено межі функціонування й різновиди еліптичних конструкцій у французькій мові.

Ключові слова: еліпсис, синтаксична компресія, синхронія, діяхронія, зевгма.

Постановка проблеми. Актуальність роботи визначається загальним спрямуванням сучасних філологічних досліджень на вивчення проблеми еліптичних конструкцій, які завжди були в центрі уваги лінгвістів. Не раз мовознавці намагалися дати визначення цього феномена, виявити його основні ознаки, пояснити причини виникнення й розробити класифікацію еліптичних речень.

Особливо популярним стало дослідження еліптичних конструкцій у ХХ столітті, адже саме тоді розроблялося поняття структурної схеми речення. Головною проблемою вивчення явища еліпсису було питання про відмежування еліптичного речення від суміжних феноменів. Еліпсис розуміється або в надто широкому значенні, або в надто вузькому. У першому випадку до еліптичних конструкцій належать усі бездієслівні речення, у тому числі номінативні, а також абруптивні та однокладні речення [1, с. 75].

Аналіз досліджень і публікацій із цієї проблеми засвідчив, що в сучасній лінгвістиці еліпсис описується з різних позицій:

а) із синтаксичної – як незамінність, невербалізованість синтаксичних позицій або порушення синтаксичних зв'язків у лексико-синтаксичній структурі простого і складного речення [3];

б) як різновид простого речення – неповне речення [4];

в) із семантичної – як різновид імплікації, не пов'язаний із порушенням синтаксичних зв'язків [2];

г) як регулярні мовленнєві реалізації в аспекті мови й мовлення [5; 6];

д) із позиції мовленнєвої ситуації – як вияв розмовного спонтанного мовлення, діалогічної єдності [7];

е) як текстове явище в семантичному та комунікативному аспектах [2];

ж) як стилістичний прийом [2; 3; 8].

Зважаючи на неоднорідність визначення феномена еліптичних конструкцій, ми вважаємо за необхідне сформулювати мету дослідження так: здійснити комплексний аналіз еволюції поглядів на поняття еліпсису як вияву синтаксичної компресії, окреслити межі функціонування й різновиди еліптичних конструкцій у французькій мові.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нам близька думка російського вченого М. Зелікова, який розуміє еліптичну конструкцію як синтаксичну експлікацію феномена компресії, пов'язаного з універсальним законом мовної економії, протиставленого феномену надмірності. Компресія загалом визначає структуру висловлювання суб'єкта мовлення в процесі функціонування мовних знаків у мовленнєвому акті, а еліпсис – це

конкретний вияв компресії, який завжди виражає синтаксичну тенденцію економії [9, с. 70–71].

Незважаючи на те що еліпсис як конкретний вияв компресії на синтаксичному рівні завжди цікавив граматистів і визнався важливим етапом у розвитку теорії синтаксису, він здебільшого вивчався лише в стилістичному аспекті. Єдиною фігурою, яка детально досліджувалася мовознавцями, була зевгма, до якої практично і зводилася вся проблема еліпсису. У граматичному плані під зевгмою розуміли конструкцію, у якій у кількох однаково організованих висловлюваннях, що слідують підряд, один зі членів речення вживається лише один раз [10, с. 32]. Ототожнення еліпсису та зевгми пояснювалося тим, що в традиційних граматиках еліптичні моделі завжди розуміли як порушення мовлення, зокрема як дефект, необхідний для наповнення речення [11, с. 299].

Ми ж вважаємо, що зевгму варто розглядати лише як один із різновидів еліпсису, проте потрібно зауважити, що саме зевгматичні речення становлять значну частину еліптичних конструкцій у французькій мові.

Сучасний погляд на еліпсис дещо змінився, згідно з ним, під еліпсисом розуміють зміну формально-граматичної структури вже не як патологію, а як позбавлення від надмірності, представленої в інваріанті, як компресію, як мовному економію [12, с. 211].

Через нечітке визначення критерію еліптичності дуже часто поняття компресії та еліпсису змішувалися, а в межах визначення самого еліпсису не враховувалися параметри синхронії й діяхронії, які, на нашу думку, є надзвичайно важливими.

До того ж, вивчаючи межі функціонування еліпсису, а саме: чи потрібно називати еліптичними тільки ті речення, у яких опущені лише головні члени, чи й ті, у яких опускаються також і другорядні члени речення, мовознавці не могли дійти однозначного висновку [13, с. 198]. Наприклад, одні вчені вважали, що до еліптичних конструкцій треба зараховувати речення, у яких опускається один (підмет або присудок) чи обидва головних члени, необхідні з позиції структури відповідного логіко-граматичного типу речення [14, с. 37]. Інші ж називали головною структурною особливістю еліптичних речень відсутність дієслівного предикату певної семантики [15, с. 4]. Деякі лінгвісти, розширюючи поняття еліпсису, дотримуються думки про те, що до еліптичних належать також і ті речення, у яких не зайнятою може бути будь-яка обов'язкова структурно зумовлена синтаксична позиція [16, с. 109; 17, с. 120].

Часто еліпсис і еліптичні конструкції сприймаються як синоніми, ми ж пропонуємо дещо розмежовувати ці два поняття. Адже, проаналізувавши думки різних учених, ми вважаємо, що найбільш удалим і точним є твердження, що еліптичними повинні називатися всі моделі, які становлять синтаксичні одиниці з одним чи кількома опущеними компонентами, представленими тільки самостійними частинами мови, і які обов'язково мають повні кореляти в сучасній мові, тобто в синхронії [9, с. 121].

Саме в цьому, на нашу думку, і полягає основна відмінність еліптичних конструкцій від інших видів синтаксичної компресії, адже в останньому випадку йдеться про існування в мовленні (тексті) неповного варіанта, що може не бути відновленим до повного кореляту, який би функціонував на тому чи іншому етапі розвитку мови, у діяльності [9, с. 137].

Отже, еліпсисом ми називатимемо механізм, у результаті якого опускається будь-який один чи кілька компонентів речення-висловлювання, тоді як еліптичні конструкції – це опущення в реченні компонентів, які представлені тільки самостійними частинами мови.

Ми вважаємо, що термін «еліпсис» також може використовуватися для опису нееліптичних компресивних утворень на синтаксичному рівні, але тільки в тому випадку, якщо йде мова про явища, які функціонують у діяльності на плані

Усе вищевикладене дає нам змогу говорити про синхронічний і діяльний еліпсис [18, с. 26–27]. Моделі утворення неповних речень, не відновлювані до повного варіанта, але які мають у своїй основі компресивні компоненти, опущені в процесі розвитку мови, належать до діяльного еліпсису. Ш. Баллі зарекомендує до діяльного еліпсису моделі, у яких еліпсис уже не відчувається комунікантом і його підсвідомість не намагається відновити слово, якого не вистачає, тобто елементи сполучення вже не сприймаються окремо [2, с. 107]. Виходячи з цього твердження, ми робимо висновок про те, що стали вирази, фразеологізми, кліше, прислів'я також становлять корпус діяльного синтаксичного еліпсису, адже не потребують повних корелятів.

У сучасній французькій мові є чимало виразів, які сприймаються вже як абсолютно незалежні, незважаючи на те що вони є результатом діяльного еліпсису, наприклад: *Par chance, elle avait gardé une seringue qui datait de son dernier trip. Juste au cas* [24, с. 90]; *Ce n'était pas ce qu'elle avait voulu dire, c'était juste au cas où...* [25, с. 83]. Необхідно зазначити, що в останньому прикладі зберігається сполучник *où*, який міг би бути антецедентом підрядного речення.

До синхронічного еліпсису належать опущення елементів речення, які, навпаки, легко відновлюються до повного варіанта, завдяки існуванню повного кореляту, за допомогою додаткового контексту або в деяких випадках навіть без нього. Сюди, власне, і належать еліптичні конструкції. Наприклад, у реченні *Zofia passa sa tête par la fenêtre et lui hurla: – Désolée, les batraciens sont daltoniens!* [26, с. 44] граматичний підмет і присудок (представлені займенником і дієсловом, що є самостійними частинами мови) відновлюються навіть без додаткового контексту: *Je suis désolée*.

Ще одне спірне питання, яке викликає чимало розбіжностей, полягає в тому, чи потрібно ототожнювати еліптичні та неповні речення. Одні вчені, серед яких Ш. Баллі, Ф. Брюно, уважають, що прикметники «неповний» і «еліптичний» є абсолютними синонімами [19; 20], тоді як інші [21] пропонують розмежовувати ці два поняття.

На нашу думку, корінь проблеми полягає саме в ігноруванні параметра синхронія-діяльність. Адже вирішення питання розмежування неповних і еліптичних речень є можливим лише за врахування фактора явища компресії. Неповні речення являють собою компресивні утворення, які не відновлюються до повних варіантів, тобто до канонічних структур. Еліптичні ж речення також компресивні за своєю природою, проте головною умовою їх функціонування, як уже зазначалося вище, є наявність повного кореляту в плані синхронії.

Що стосується класифікації еліпсису у французькій мові, то найбільш удалим нам видається твердження Ж. Ле Бідуа про те, що у випадку класифікації необхідно говорити не окремо про еліптичні конструкції, а про еліпсис елементів речення загалом [22, с. 280].

Саме тому під час опису еліпсису в складі синтаксичної компресії в роботі ми звертаємо основну увагу на опущення самостійних і службових частин мови. Проаналізувавши сучасні художні твори, ми дійшли висновку, що найчастіше у французькій мові зустрічаються еліптичні конструкції з опущенням таких самостійних частин мови, як іменник, дієслово та займенник, тоді як еліпсис прислівника й прикметника є надзвичайно рідкісним явищем і спостерігається здебільшого в реченнях зєвматичного типу, а також у разі ситуативного еліпсису. Службові слова, за своєю сутністю, позбавлені номінативної функції, адже вони нічого не називають, а лише вказують на семантично-синтаксичні зв'язки між членами речення (сполучники, прийменники) або ж на зв'язки між самими реченнями (сполучники), а також виражають певні граматичні значення, які не залежать від сполучення слів у реченні (артиклі, частки, допоміжні дієслова). В останньому випадку мають на увазі кваліфікативні відношення, такі як означеність, неозначеність, число тощо [23, с. 157]. Французька мова характеризується наявністю десемантизованих службових одиниць, які виконують лише формальну роль у реченнях, що робить можливим їхнє опущення без зміни змісту висловлювання. Опущення таких одиниць пояснюється незначним смисловим навантаженням, тому вплив контексту в цьому випадку не є настільки значним, як під час еліпсису самостійних частин мови.

Багаторічне вивчення еліпсису зумовило виникнення численних розбіжностей між лінгвістами, таких як визначення еліпсису як граматичного чи стилістичного явища, дослідження еліпсису в широкому або вузькому розуміннях тощо. Проте ми дійшли **висновку**, що еліптичну конструкцію варто розглядати як конкретний вияв, а саме: як структурну модель мовної економії, що експлікується в синтаксичній компресії будь-якого компонента речення-висловлювання за умови можливості його повного відновлення й наявності контексту або ситуації діяльного спілкування в процесі комунікації.

Література:

1. Андреева Е.Д. Эллиптичность безглагольных предложений / Е.Д. Андреева // Ученые зап. / Кишиневский ун-т. – Кишинев, 1966. – Т. 77. – 1966. – С. 66–75.
2. Балли Ш. Французская стилистика / Ш. Балли. – М. : Издательство иностранной литературы, 1961. – 393 с.
3. Сковородников А.П. Эллипсис как стилистическое явление современного русского литературного языка / А.П. Сковородников. – Красноярск, 1978. – 95 с.
4. Виноградов В.В. Некоторые задачи изучения синтаксиса простого предложения / В.В. Виноградов // Вопросы языкознания. – 1954. – № 1. – С. 3–30.
5. Бархударов Л.С. Структура простого предложения современного английского языка / Л.С. Бархударов. – М. : Высшая школа, 1966. – 200 с.
6. Блох М.Я. Факультативные позиции и нулевые формы в парадигматическом синтаксисе / М.Я. Блох // Проблемы синтаксиса английского языка : ученые зап. МГПИ. – 1970. – № 422. – С.75–106.
7. Земская Е.А. Русская разговорная речь / Е.А. Земская, М.В. Китайгородская, Е.Н. Ширяев. – М. : Наука, 1981. – 276 с.
8. Гальперин И.Р. К проблеме зависимости предложения от контекста / И.Р. Гальперин // Вопросы языкознания. – 1977. – № 1. – С. 48–55.

9. Зеликов М.В. Компрессия как фактор структуры и функционирования иберороманских языков / М.В. Зеликов. – СПб. : Филол. фак. СПбГУ, 2005. – 443 с.
 10. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 607 с.
 11. Nebrija A. Gramática castellana / A. Nebrija, M.A. Esparza. – Madrid : Fundación Antonio de Nebrija, 1992. – 368 p.
 12. Коровкин М.М. Коммуникативный аспект экономии: имплицитен ли синтаксический эллипсис? / М.М. Коровкин // Текст и дискурс: традиционный и когнитивно-функциональные аспекты исследования : сб. научн. трудов. – Рязань, 2002. – С. 209–218.
 13. Мендыбаева Р.К. О лингвистической природе эллиптических конструкций / Р.К. Мендыбаева // Филологический сборник. – 1974. – Вып. 13–14. – С. 196–205.
 14. Парамонова И.П. О коммуникативных и структурных предпосылках эллипсисов в немецкой разговорной речи / И.П. Парамонова // Функционально-текстовые аспекты языковых единиц. – СПб, 1995. – С. 35–42.
 15. Москвитина Л.И. Формально-семантическая организация и функционирование эллиптических предложений : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Л.И. Москвитина. – СПб., 1995. – 16 с.
 16. Иофик Л.Л. Эллиптические (неполные) предложения / Л.Л. Иофик // Структурный синтаксис английского языка. – М., 1972. – 174 с.
 17. Касевич В.Б. Семантика, синтаксис, морфология / В.Б. Касевич. – М. : Наука, 1988. – 309 с.
 18. Ларькина А.А. Эллипсис в современном французском языке : дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.05 / А.А. Ларькина. – Архангельск, 2009. – 175 с.
 19. Bally Ch. Syntaxe de la modalite explicite / Ch. Bally // Cahiers Ferdinand de Saussure. – 1942. – № 5. – P. 3–13.
 20. Brunot F. La pensée et la langue / F. Brunot. – Paris : 3 ed., 1936. – 982 p.
 21. Доза А. История французского языка / А. Доза. – М. : Издательство иностранной литературы, 1956. – 471 с.
 22. Le Bidois G. Syntaxe du francais moderne. Ses fondements historiques et psychologiques / G. Le Bidois, R. Le Bidois. – Paris : Edition Picard, 1971. – 558 p.
 23. Реформатский А.А. Введение в языковедение : [учебник для вузов] / А.А. Реформатский ; под ред. В.А. Виноградова. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 275 с.
- Джерела ілюстративного матеріалу:*
24. Musso G. Sauve moi / G. Musso. – Paris : Pocket, 2007. – 184 p.
 25. Levy M. Mes amis mes amours / M. Levy. – Paris : Robert Laffont, 2006. – 154 p.
 26. Levy M. Sept jours pour une éternité / M. Levy. – Paris : Robert Laffont, 2003. – 154 p.

Підгірна Н. М. Место эллипсиса в парадигме синтаксической компрессии

Аннотация. В статье представлен анализ эволюции взглядов на понятие эллипсиса как проявление синтаксической компрессии и определены рамки функционирования и разновидности эллиптических конструкций во французском языке.

Ключевые слова: эллипсис, синтаксическая компрессия, синхрония, диахрония, зевгма.

Pidgirna N. The place of ellipsis in syntactical compression paradigm

Summary. The article presents an analysis of the different points of view on the concept of ellipsis as a means of syntactical compression. Also this article deals with functioning and types of elliptical constructions in the French language.

Key words: ellipsis, syntactical compression, synchronism, diachrony, zeugma.